

- Kerk van Utrecht-West in gebruik genomen. Zie: *Utrechts Nieuwsblad*, 15 december 1961 en *Jaarboekje van Oud-Utrecht* 1962, p. 164. Met uitzondering van een eigen kerkelijk centrum voor de gereformeerden was dit gebouw geheel door de hervormden gefinancierd, wier eigendom het was. Het werd onlangs in maart 1985, aldus een vriendelijke mededeling van het kerkelijke bureau van de N.H. Gemeente van Utrecht, gesloopt.
26. *Utrechtsche Kerkbode*, 30 januari, 6 en 20 februari 1926. *Christelijke Encyclopedie*, dl. V, Kampen 1960, p. 79.
  27. Uitgebreider hierover: H. J. Ph. G. Kaajan, *De unieke kersplitsing van de Gereformeerde Kerk van Utrecht in 1956* (niet gepubliceerd manuscript 1985, te raadplegen op de bibliotheek van het G.A.U.).
  28. Zie hierover: H. J. Ph. G. Kaajan, *Zestig jaar kersplitsing te 's-Gravenhage. Een gereformeerde oplossing en de invloed daarvan in den lande*, in: *Regionaal historisch tijdschrift Holland*, 17, nr. 5 (oktober 1985), p. 269-283.
  29. *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 25 (1941), p. 426-427; H. J. Dam in: *Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en land, Utrecht* (red. A. P. Crom e.a.), Kampen 1984, p. 32.
  30. In dit gebouw werden kerkdiensten gehouden van 4 juli 1937-27 mei 1951. Zie: *Utrechtse Kerkbode*, 3 juli 1937 en *Classicale Kerkbode*, 26 mei 1951.
  31. *Classicale Kerkbode*, 2 juni 1951. A. Graafhuis, Gert Oost, *Utrecht-Orgelstad*. Inventarisatie van orgels in kerken en kapellen in de stad Utrecht, in: *Maandblad van Oud-Utrecht*, 55 (1982), p. 159 noemen ten onrechte 1952 als bouwjaar van deze kerk.
  32. *Utrechts Kerkblad*, Officieel weekblad van de Gereformeerde Kerken in de classis Utrecht, 17 juni 1969.
  33. *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1960*, p. 171.
  34. *Trouw*, 13 mei 1982.
  35. *Classicale Kerkbode*, 24, 31 december 1955, 7 januari 1956; *Centraal Weekblad*, 3 december 1955, 14 januari 1956.
  36. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 172-174.
  37. Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Ministerie van Justitie*, Afd. Kerkgenootschappen, doos 4. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 172-174. *Trouw*, 2 april 1984; *Centraal Weekblad*, 13 april 1984.
  38. *Jaarboeken (ten dienste van) de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 8-62 (1925-1979).
  39. *Classicale Kerkbode*, 14 februari 1958.
  40. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 88 en noot 37.
  41. *Kerkinformatie*, nr. 146 (januari 1984), p. 12-13.
  42. Zie voor de aankondiging van de laatste dienst in de Zuiderkerk: *Centraal Weekblad*. *Opinie en informatieblad voor de Gereformeerde Kerken*, Utrechtse editie, 21 maart 1986. Hieraan werd ook in de landelijke pers aandacht besteed. Zie: *Nederlands Dagblad*, 24 maart 1986 en *Reformatisch Dagblad*, 25 maart 1986.
  43. Zie voor de Afscheiding te Utrecht: H. Kaajan, *De Afscheiding in Utrecht*, in: *Officieel Jaarboekje ten dienste der Gereformeerde Kerk van Utrecht*, 17 (1935), p. 5-14; F. L. Bos, *Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834*, dl. IV, Kampen 1946, p. 330-358; C. Smits, *De Afscheiding van 1834*, dl. IV, Provincie Utrecht, Dordrecht 1980, p. 180-290; A. Graafhuis „Soli Deo Gloria” - „God alleen de eer”. De afscheidingsbeweging in de stad Utrecht, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 57 (november 1984), p. 169-174; Idem, *De Afscheiding in de stad Utrecht*, in: *Aspecten van de Afscheiding* (red. A. de Groot, P. L. Schram), Franeker 1984, p. 41-56. Verder de uiterst betrouwbare historische roman van Gera Kraan-van den Burg, *Brandende harten*. De geschiedenis van Maurits en Suzanna van Hall, Kampen 1985⁷, met name het eerste gedeelte voor Utrecht.

VAN JACHTHUIS NAAR LUSTSLOT

MOEILIKHEDEN TIJDENS DE VERBOUWING VAN PALEIS SOESTDIJK 1815-1821

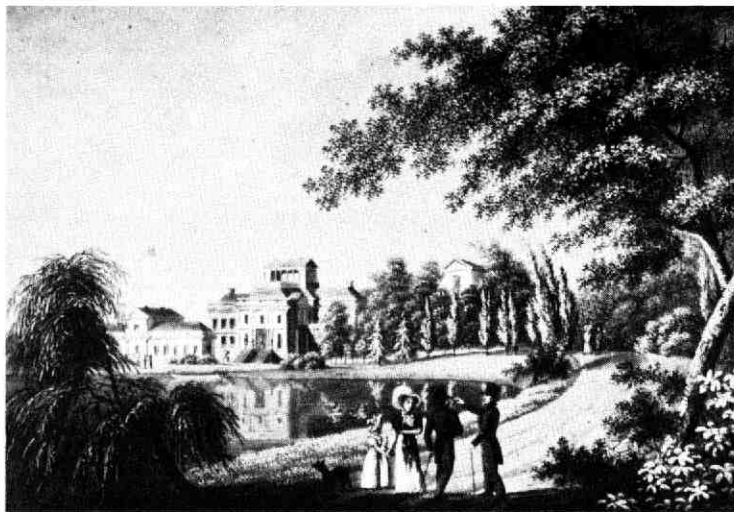
P. J. Goetghebuer, die in 1825 zijn „Verzameling der merkwaardigste gebouwen”⁽¹⁾ publiceerde en daarin ook paleis Soestdijk besprak, kenmerkte de zojuist voltooide verbouwing van dit paleis met de woorden: „Het werk was langdurig en moeilijk (. . .)”. Goetghebuer moet stellig meer hebben geweten wat er zich in deze zes jaar heeft afgespeeld. Sinds de publicatie van H. W. M. van der Wijck in 1982 behoren de gegevens hierover allang niet meer tot de „geheimen van Soestdijk”⁽²⁾.

Toch is het interessant opnieuw aandacht te besteden aan het paleis, wat mag gelden als een van de

meest geslaagde empire voortbrengselen in ons land. Dat dit niet zonder slag of stoot bereikt is mag blijken uit het volgende betoog⁽³⁾, waarin de moeilijkheden die zich tijdens de verbouwing hebben voorgedaan aan de orde komen. Tevens zal aandacht worden besteed aan de relatie tussen Jan de Greef, de architect van het paleis en zijn collega's de tuinarchitect Zocher en de eerste opzichter Reyers.

De schenking van Soestdijk

In het voorjaar van 1815 zou de prins van Oranje, de latere Willem II, zich bij Quatre-Bras bijzonder moedig

Paleis Soestdijk, tuinzijde met grote vijver. Litho naar een aquarel van C. de Kruiff. (Coll. Rijksprentenkabinet, Amsterdam).

hebben geweerd in de slag bij Waterloo. De Staten-Generaal hadden daarop besloten de prins namens het dankbare volk, het huis Soestdijk aan te bieden. Het verbouwen en het opnieuw inrichten van het laat 17de eeuwse, bakstenen huis, het moderniseren van de tuin en het oprichten van een gedenknaald in de omgeving van Soestdijk, zouden voor rekening zijn van de Staat. De minister van Binnenlandse Zaken werd voor de hele gang van zaken verantwoordelijk gesteld, vandaar de uitgebreide en informatieve correspondentie tussen de minister en o.a. de architect De Greef⁴⁾, die het huis deed veranderen in een wijde palladiaanse witte villa, met belvédère en gebogen colonnadevleugels⁵⁾.

Op 13 september 1819, schreef de minister aan koning Willem I, dat De Greef had beloofd de verbouwing „met den allermeesten yver, omzichtigheid en spaarzaamheid ten uitvoer te doen brengen”. De Greef slaagde niet op alle punten: de verbouwing duurde niet zoals aanvankelijk was gepland twee jaar, maar zes jaar. Dat door de vertraging de kosten op de toch al steeds bijgestelde begroting opliepen, is niet verwonderlijk.

Wateroverlast

Toen De Greef in oktober 1815 de prins het plan ter verbouwing voorlegde, was er FL 330.000 nodig voor de verwezenlijking ervan. Twee jaar later bleek nog eens f 144.942 nodig voor het dekken van kosten die niet waren voorzien. Zo diende er voor f 5.500 een gemetseld riool te komen om het grondwater te ontlasten. Het water was een enorm probleem in de eerste jaren van de verbouwing. Het terrein was drassig en onregelmatig van structuur vanwege veen en oude grachten en vergravingen uit de tijd van de formele tuinaanleg. De oude grachten werden in allerhaast ingedamd, omdat het water van de pas gegraven vijver achter het paleis, naar de fundamenten toestroomde. Tot overmaat van ramp zorgde het aanhoudende regenweer in 1816 ervoor dat het werk on-

mogelijk gemaakt werd, daar het gebouw nog open lag.

Geen openbare aanbesteding

Na twee jaar bouwactiviteiten waren het corps-de-logis en de nieuwe zuidvleugel nagenoeg voltooid. De fundering voor de noordvleugel was bijna gereedgekomen, hoewel pas twee jaar later de 24 dorische zuilen voor deze vleugel werden geleverd. Dit was het resultaat van de gebrekkige organisatie van het bouwproject. Hoewel de minister ervan overtuigd was dat openbaar aanbesteden beslist mogelijk was, werd hier toch van afgezien. Het was naar alle waarschijnlijkheid de wens van de koninklijke familie de ambachtslieden in de dorpen in de omgeving van Soestdijk te begunstigen, door bij hen het werk te laten aanbesteden. Deze ambachtslieden waren echter niet gewend te werken aan een dergelijk omvangrijk en pretentief project en men kwam maar moeizaam op gang.

Prinselijke wensen

Op 12 mei 1818 betrof het prinselijk paar - prins Willem was inmiddels getrouwd met Anna Pauwlowna - officieel paleis Soestdijk. Vier maanden daarvoor was de prins nog op Soestdijk geweest om alles in ogenschouw te nemen. Het bleek dat aan de inrichting nog al wat ontbrak: het meubilair was niet compleet en de vertrekken in het corps-de-logis waren nog niet gestoffeerd. De Greef vroeg daarop de minister autorisatie om alles in het werk te stellen zo snel mogelijk aan de wensen van de prins gehoor te geven en de door de prins en de prinses te bewonen vertrekken in gereedheid te brengen. In het voorafgaande jaar was al f 116.954 uitgegeven aan de meubilering en de stoffering van de vertrekken. Zo leverde Cohen, tapijfabrikant te Baarn, voor de „Salon de Quatre Bras een tapijt in Doorniksche smaak, met medaillon in rond, na een door den Heer Architect te geven schets (. . .)”. In 1818, vlak voor de feestelijke intocht van

de nieuwe bewoners van het paleis, begrootte De Greef nog eens f 30.000 voor de aankoop van spiegels, kachels en kroonluchters.

Na de intocht zette met de verbouwingswerkzaamheden voort, hoewel er ook nu weer enkele zaken tussenkwamen die het werk ophielden. Zo werden arbeiders en werklieden uit hun werk gehaald om verhuisklussen en huisdiensten voor het prinselijk paar te verrichten. Enige tijd later werd een deel van de werkzaamheden onderbroken vanwege de zwangerschap van de prinses.

Koninklijk architect

Een andere factor die tot de vertraging leidde, waren de werkzaamheden van de architect zélf. De Greef werd tegen wil en dank in augustus 1816 per K.B. benoemd tot architect der Koninklijke Paleizen. Vanaf dat moment moest hij zijn aandacht verdelen over verscheidene projecten: paleis Noordeinde, waar hij de geschorste architect Ziesenis verving en het huis van Wassenaar-Obdam, wat De Greef verbouwde tot kroonprinselijk paleis. In september 1818 werd De Greef professor in de Handteeken- en Bouwkunde bij de Koninklijke Artillerie- en Genieschool te Delft, een post waar De Greef als eens voor had moeten bedanken. Een jaar later, in 1819, assisteerde hij de stadsbouwmeester van Amsterdam, Van der Hart, om deze na diens dood in 1820 op te volgen. Dit alles diende De Greef te combineren met zijn werkzaamheden op Soestdijk. In 1819 had de eerste opzichter op Soestdijk, Zeger Reyers, zijn post verlaten vanwege diens benoeming tot stadsbouwmeester van Den Haag. De koning verzocht De Greef toezicht op Soestdijk te blijven houden tot de voltooiing.

De laatste loodjes . . .

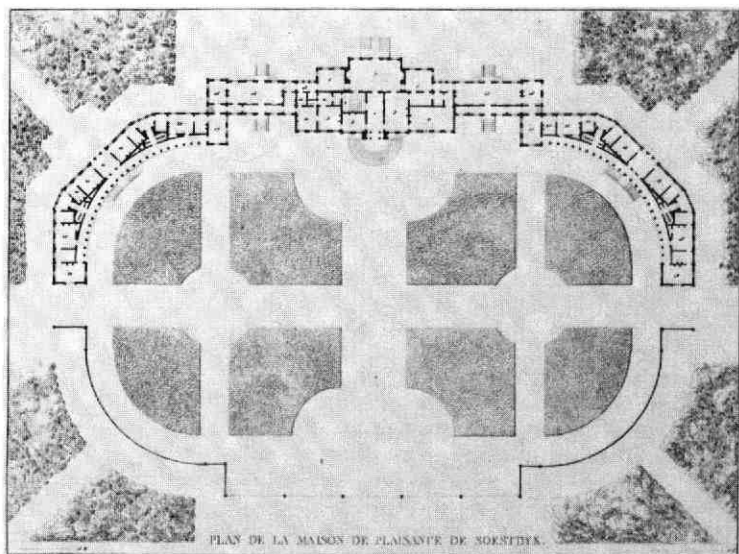
In juli 1819 werd een tussentijdse balans opgemaakt van de kosten van alles wat op de verbouwing betrek-

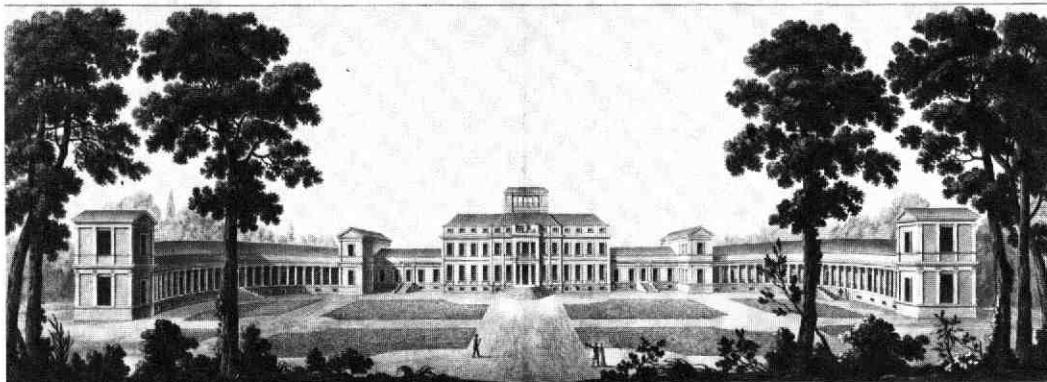
king had. De kosten van de verbouwing zelf, bedroegen in totaal f 125.474,71; de kosten van het ameublement f 161.242,36; de kosten van het schilderstuk van Pieneman, de prins bij Quatre-Bras voorstellende, het salaris van de rentmeester en diversen, bedroegen tezamen f 59.198,30; en tenslotte de kosten van de aanleg van het park, f 100.994,16. Bij elkaar opgeteld maar liefst f 446.909,53, ruim een ton meer dan aanvankelijk was begroot. In 1819 was de verbouwing echter nog lang niet afgerond en daarmee ook de begroting niet. De Greef schreef de minister dat deze hoger zou uitvallen door de stijging van de prijzen van bouwmaterialen en doordat er nog f 130.000 nodig was voor o.a. vloerkleden voor de vertrekken in de eindelijk voltooide noordvleugel. Nog in juli 1821 wendde De Greef zich schriftelijk tot de minister met de mededeling dat de kosten voor de bepleistering van het gebouw en voor de mahoniehouten parketvloer van de Stuczaal nog f 5.500 bedroegen . . .

Oude bekenden als collega's

De grote drie op Soestdijk, De Greef, Reyers en Zocher jr., kenden elkaar uit de studietijd. Ten tijde van Lodewijk Napoleon kregen zij, met 13 andere jonge kunstenaars, de gelegenheid met een beurs, in Parijs en Rome hun studie te beëindigen. De Greef en Reyers waren beide kwekelingen op het atelier van Percier, in Parijs. Zocher jr. arriveerde later en sloot zich bij hen aan. Gedrieën vertrokken zij in mei 1811 naar Rome en waren als jonge, gelijkgestemde bouwkunstenaars, in den vreemde op elkaar aangewezen en raakten stellig goed met elkaar bekend. Het is geen toeval dat deze drie, eenmaal terug in Holland, op Soestdijk werkzaam zijn geweest; de verbouwing van Soestdijk was een van de eerste en weinige grote projecten van na de franse tijd. Dat de drie goed geschoolde en hoog aangeschreven architecten voor de

Plattegrond van Soestdijk.
Uit: P. J. Goetghebuer,
Verzameling der merkwaardigste gebouwen in het Koninkrijk der Nederlanden, Gent 1825. (Foto: Rijksmuseum, Amsterdam).

WABEN DE FLAMASTE DE SOESTDIJK, PERS. GAAKROEST.

Paleis Soestdijk, Ingekleurde gravure door J. de Greef. (Coll. Ned. Doc. Centrum v.d. Bouwkunst, Amsterdam).

verwezenlijking van dit project in aanmerking kwamen, lag voor de hand.

Toen De Greef, in zijn hoedanigheid als Koninklijk Architect het steeds drukker kreeg, droeg hij Reyers voor als zijn opvolger, met de onderlinge afspraak dat De Greef achter de schermen toezicht zou blijven houden. Uiteindelijk besloot de minister dat bij afwezigheid van De Greef, Reyers hem zou vervangen. De Greef bepleitte salarisverhoging voor zijn vriend, „aangezien de moeilijkheid en veelelijke gevorderde eigenschappen ter vervulling van deze functiën (. . .)“.

De minister wilde hier niet op ingaan, zodat uiteindelijk de koning besloot Reyers salarisverhoging toe te zeggen en dat De Greef geen loon uitbetaald zou krijgen over de dagen dat hij niet op Soestdijk was. Enige tijd later gaf Reyers zijn post op, vanwege zijn nieuwe ambt in Den Haag. De Greef betreurde het vertrek van Reyers zozeer, dat hij zich afvroeg of zijn eigen werk op Soestdijk nu nog wel kon worden voortgezet.

Jan David Zocher jr. kwam op een heel andere manier op Soestdijk terecht. Zijn vader, Zocher sr., was indertijd als tuinarchitect van Soestdijk aangesteld. Toen deze twee jaar later, in 1817 overleed, volgde zijn zoon hem op. Deze procedure was geen vanzelfsprekende; het was de taak van de minister een opvolger aan te wijzen en er waren meer kandidaten. Misschien gaf de aanbeveling van de directeur van het koninklijk museum te Amsterdam, Apostool wel de doorslag tot de voorkeur van de minister voor Zocher jr., toen Apostool hem schreef over „zijn zeer hupsch en braaf karakter, zijne bekwaamheden als Architect, zijne smaak en de werken die hij reeds uitgevoerd heeft“.

We mogen aannemen dat de zoon voortgeborduurd heeft op het werk van de vader en dat er in principe weinig zal zijn afgeweken van de oorspronkelijke plannen, die door Zocher sr. zijn gemaakt, op basis van de tekening van De Greef van de oude situatie van het park. Dat de werkzaamheden van Zocher sr. en De Greef niet geheel op elkaar waren afgestemd, mag wellicht blijken uit het feit dat tijdens de verbou-

wing, het water van de grote vijver de fundamenteën van de nieuw te bouwen vleugels dreigde te overspoelen, zoals we reeds eerder hebben kunnen lezen.

*Krommenie
Whitstraat 9*

Paul Rem

Noten

1. Voluit: P. J. Goetghebuer, *Verzameling der merkwaardigste gebouwen in het Koninkrijk der Nederlanden*, Gent 1825.
2. H. W. M. van der Wijck, „Soestdijk“ in zijn *De Nederlandse Buitenplaats aspecten van de ontwikkeling, bescherming herstel*, Alphen aan den Rijn 1982, pp. 349-71 en noten.
Het is tekenend dat tot nu toe in de literatuur weinig aandacht is besteed aan de Nederlandse architectuur van de eerste helft van de negentiende eeuw. De tentoonstellings catalogus *Reizen naar Rome. Italië als leerschool voor Nederlandse Kunstenaars omstreeks 1800*, Haarlem (Teylers museum) 1984, bevat een uitstekende en vrij recente literatuuropgave op dit gebied.
3. Het artikel is gebaseerd op de scriptie van P. H. Rem, *Jan de Greef (1784-1834) en de verbouwing van Soestdijk van 1815-1821*, V.U. Amsterdam 1985.
4. De minister diende van alles op de hoogte gesteld te worden. De correspondentie wordt bewaard in het ARA, Den Haag, Min. Binn. Zak. 1813-1848, Bb 401 Verbalen Soestdijk 1817-1823, nrs. 1-300.
Fin. Dom. B262-263 Soestdijk 1814-1818, Tweede afd. Binn. Zak. Noord. Prov. verbaal van het verhandelde 25 sept. 4-12-1815 nr. 62 (13-12-1815).
5. Als literatuur voor wat betreft de voorgeschiedenis van het paleis, zijn de volgende publicaties de moeite waard: J. H. Dodeweerd, „Soestdijk“, *Elsevier's geïllustreerd maandschrift*, 12 (1902) 24, pp. 307-20, M. D. Ozinga, *Daniël Marot, de schepper van den Hollandschen Lodewijk XIV-stijl*, Amsterdam 1938, Ozinga, „Een vergrotingsplan voor het huis Soestdijk van den Rotterdamschen architect David van Stolk“, *Oudheidkundig Jaarboek*, 7 (1938) pp. 88-91 en Van der Wijck, op. cit. (noot 2).